

”Jag vill ha själva livet.” En studie av Gustav Sandgrens diktargärning.

Av Andreas Svanberg.

”Det är människor, verkliga människor”, skriver Torsten Fogelqvist i Dagens Nyheter. ”Denna prosa är både klar, naturlig, böjlig och fast.” Det är 1930 och Gustav Sandgrens roman *Havet och vi* har just kommit ut. Det är en lekfull, smittande fantasi, och liksom i den samma år utkomna romanen *Sju* sammanför Sandgren några skisserade personer kring en huvudfigur, författaren själv. I *Havet och vi* flyttar författaren till badhotellet Sunset. Det är ett par fina dagboksblad i de båda volymerna, en lyrisk, tät prosa. Gustav Sandgrens prosadikter är rikt och personligt tecknade. Att lita på sinnen och att vara trogen sitt innersta är den livsväg han pekar på. Hans sinnen är ”vidöppna för jorden och jordens röster”.

Gustav Sandgren debuterade i samlingsvolymen *5 unga*, ”unglitterär antologi”, som utgavs 1929 på initiativ av Artur Lundkvist (de tre övriga var Erik Askhund, Josef Kjellgren och Harry Martinson). Antologin väckte ovanligt mycket förargelse. De fem unga var ”ohängda, klåfingriga, obegåvade och osnutna, oförskämda och utmanande”. I *Självporträtt av en drömmare med öppna ögon* (1966) skriver Artur Lundkvist om utgivningen. ”Omslaget med namn och titel utan stora begynnelsebokstäver uppfattades som ett snobberiets, nyhetsjaktets och anarkins skändliga utslag, gruppframträdandet som kulturfara och halvkommunistisk kollektivism”. 1929 blåste modernismen in i vårt litterära liv med fri vers, surrealismen och futuristernas maskiner. Författarna trodde på livet och protesterade mot all dekadens. Deras form, den orimmade, fria infallsrika versen fann man konstig. ”De saknar ju ärvd stilkänsla”, förfasade sig borgerliga kritiker. ”Att ett av de första samlade uttrycken för en litterär modernism i vårt land utgick från ett antal arbetarförfattare är ett vittnesbörd om Sveriges den gången unika plats på kulturens och samhällsordningens väg” (Ingvar Holm: *Faksimilupplagan av 5 unga* 1993). Gustav Sandgren var gruppen fem ungas mest konsekvente livsdyrkare. Anarkistisk naturfilosofi och romantiskt stämningsmåleri, bisarr humor och en lysande satir präglar många av hans böcker, *Att leva på vinden* (1941) och *De uppriktigas klubb* (1948). Glädjen åt det enkla och sanna i livet, modet att trotsa konvention och tradition, kravet på större omedelbarhet och spontanitet i en mekaniserad och standardiserad värld har gått

som en röd tråd genom hans verk. Hans böcker är en protest mot det välordnade och hävdvunna i samhället. I *Ett fönster mot söder* (1933), en roman med stadsmiljö, blommar bilderna och stämningarna i extas, romanfigurerna är mörkare och verkligare än i de båda föregående böckerna *Sju* och *Havet och vi*. I *Ett fönster mot söder* kommer bokens jag till Stockholm. ”Det var då den stora staden första gången tog emot mig med sitt bedövande kaos — — — .” Han går mellan förlagen och de stora drakarnas redaktioner och säljer dikter. Det är en levande och orolig bok. Teckningarna av den missförstådda konstnärskamraten Broström i romanen är skildrade med värme och humor. Broström försöker flera gången ta livet av sig. Men någonting kommer alltid emellan. Det ringer på dörren och brevbäraren räcker fram ett rek som ska kvitteras. ”Förbannade konsthandlare, sade Broström. Nu har han sålt tre stycken tavlor i landsorten. Och han skickar mig sexhundra kronor. Ett sådant as.” Broström förblir ohängd. ”Inte kan man hänga sig när man har sexhundra kronor. — — Jag hänger mig när jag kommer hem igen, sade han — — — .” Gustav Sandgren är en verklig konstnär. Han tecknar sina berättelser med mjuka och känsliga pennstreck. Det är lyriska målningar och stora färgrika penseldrag. Hans långa prosadikter har ett slags sagoskimmer, en realistisk och nära grund. ”I sin poesi visar han sin förmåga att komma nära och finna liv hos de små tingen i vardagens värld” (Ragnar Matsson: *Svenskt 30-tal. Krisen och litteraturen* 1975). Han diktar om gaslågans lilla vita planta som växer med en viskning ur det kalla järnet, om isblommornas budskap på rutan, om gräset och det milda regnet. Han grubblar och drömmer om livet med stort L. ”— — — ty det är drömmarena som besegrar livet.”

Här går vi människor i den stora staden och gör det vi icke vill, bara för att få leva. (s 17)

Andra prov på hans berättarkonst är *Du bittra bröd* (1935) och *Livets glasögon* (1938). Novellerna om *Svensk amour* (1943) och *Svensk ensamhet* (1946), *Livet är rikt* (1932) och *Dans till gryningen* (1937), *Människor och drömmar* (1939) och *Sjung, Clary, sjung!* (1946). Men hans mästerverk är ändå *Skymningssagor* (I 1936, II 1946). Berättelserna i de båda volymerna är tecknade med fina lyriska nyanser. Det finns en värme och en uppriktighet i skymningssagorna, som dröjer i minnet. I dessa inspirerande noveller sammanfattas alla författarens frågeställningar och protester, hans stilgrepp och den poetiska metoden blommar mjukast och varmast. Det är novellerna *Blomman och stormen* och *En molnsaga*, *Livets träd* och *En man spelar flöjt*. Den kanske mest kända av novellerna heter *Johannes och huldran* och står i *Skymningssagor (Andra samlingen* 1946). Det är en annorlunda novell. Det finns ett djup och en innerlig mening i Johannes strävanden, ett trots och en längtan till uppbrott, som är tänkvärd även i våra dagars meningslöst jäktande tid. *Johannes och huldran* handlar om människoynglingen Johannes

och skogens huldra Anima. Johannes är inte som andra. Han tror på själva livet medan andra tror på handlingar och ting. Johannes föräldrar är rika, vilket för honom betyder att de ägs av ett stort hus och en massa ting som de är slavar under. Huldran äger inget. Hon står utanför alla mänskliga värderingar och strävar inte efter något annat än att vara ett med skogen och dess tillvaro. Johannes vill inte bli ägd och han flyr till en öde kolarstuga i en stor skog.

Nu ska jag försöka få tag i själva livet och jag ska börja med att inte göra någonting så att jag kan glida bort från tingen som skymmer. Jag ska vänta och lyssna. (s 16)

Stilkonsten i *Skymningssagor* är lyriskt fulländad. Första samlingen utkom 1936. Och novellerna är lika aktuella idag som då. Hans många fina volymer vittnar om ett rikt och engagerat arbete. Det finns anledning att ägna en stunds eftertanke åt problemen i världen. Vi lever idag i globaliseringens tidevarv, i det hetsiga konsumtionssamhällets växande städer. Marknadsekonomin härjar ohämmat och tycks drivas av storhetsvansinne. Vad är det egentligen som försiggår bakom fasaderna? I Sandgrens verk finns en upprorsstämning och en längtan bort från ”den stora salongen och matsalen med ekmöblerna som man knappast kunde rubba — — —”. ”Jag vill ha själva livet. Jag vill inte bli ägd, sa rösten i Johannes hjärta”. Hans poesi är en kärlek till livet, tillvaron och tingen i alla dess former. Sandgren drömmer det lilla stort och hans språk hör till det mjukaste och rikaste i svensk litteratur. Det blommar av bilder, stämningar. Liv.

Himlen var mattblå men hade inte den skarpa glans som kommer efter nordanvind och kall luft, dis från söder beslöjade ibland solen och luften var ljum och ibland kom en yrvaken gul fjäril tumlande över topparna som ett lösrivet kronblad från den blommande solen. (s 9)

Och lite längre ner på samma sida fortsätter det.

Det gick en ton genom skogen som från en fjärran älv och varje träd sträckte sina kvistar in i himlen som för att uppgå i detta brus av liv som uppfyllde jorden. (s 9)

Gustav Sandgren (1904-1983) föddes i Västra Stenby, Östergötland. Han växte upp i ett fattigt tunnbindarehem. Efter folkskolan arbetade han i fabrik under allt större vantrivsel och slutade efter fem år. Han kom till Stockholm och efter en tids vistelse på folkhögskolor slöt han sig till den krets av skrivande ynglingar ur arbetarmiljö, som 1929

på initiativ av Lundkvist utgav kollektivvolymen *5 unga*. Ingen har som Sandgren i lyrisk språkdräkt tolkat den svenska ensamheten och valhäntheten i känslomässiga kontaktförsök. Han skriver en ren och klar prosa och pekar på det väsentliga i livet. I diktsamlingen *Förebud* (1945) står dikten Liv och evighet.

Nej, aldrig längta efter evighet,
ty evighet är ej vad livet vill,
men fullhet, fullhet i vart ögonblick
och spegla världen när du flammar till. (s 31)

Samma tema återkommer i *Skymningssagor (Andra samlingen 1946)*. I novellen om Johannes och huldran flyr Johannes organisationsmänniskornas värld, tingägarnas kretsar, och finner förståelse först långt ute i skogarna där han möter naturväsendet huldran. Johannes liksom suggs upp av hennes överklighet och blir hennes älskare.

Johannes hörde och tyckte att han förstod allt i livets och människornas gåta. Tyckte att han såg människorna som ett levande vatten fylla tingens döda koraller för några korta livssekunder, sedan lämnade de dem igen som en bränning, och åter kom en våg, åter fylldes de och åter lämnades de, korallerna, husen, tingen – de var vita, döda, kalksand – eller svarta, blanka, stål och basalkristaller – och han hörde det plågade skriet ur vattnet, såg de förskräckta händerna, de klösande viljeklorna som försökte klamra sig fast, stanna, bli kvar hos tingen, som försökte ta med sig tingen när bränningen drev vidare, vidare, när vågdalen sjönk i döden – Och ur detta kom det stora lidandet, den stora blindheten: Att inte leva med det jublande, brusande vattnet, att inte i fullhet hänge sig åt att brusa förbi, dansa och skumma och glittra i solen, att bortvälja allt detta för ett jämmerligt rop efter i går och i morgon, efter en hysterisk evighet – (s 29, 30)

Men detta kan inte få passera, de andra människorna som Johannes lämnat bakom sig, ingriper och tragedin är färdig. De handlar liksom i blindo utan att fundera över saken, mekaniskt, som om inget alternativ finns. ”Vi i vår ställning måste göra det och det, sa de och tittade på varandra och nickade, vi har ett stort hus som äger oss och då måste vi offra huset allt.”

Texten tidigare publicerad i Krattan och Bokboden.